

## КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.5/27>

**Верхотурова М. А.**

Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

**Шебалков І. Л.**

Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

### ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ОЗБРОЄННЯ І БОЄПРИПАСІВ У ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ВИБУХОТЕХНІЧНОЇ І МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

*Розглядаються особливості проведення комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої судової експертизи предметів озброєння і боєприпасів. Виділено основні етапи вибухотехнічного та мистецтвознавчого дослідження, описано особливості їх проведення. Наголошено на основних завданнях, які вирішує експерт вибухотехнік в рамках проведення вибухотехнічного дослідження. Закцентовано увагу на критеріях, що дозволяють віднести об'єкт дослідження до категорії культурних цінностей, музейних предметів чи арт-об'єктів. Виділено основні категорії озброєння і боєприпасів чи їх частин, які можуть бути об'єктами комплексної судової і мистецтвознавчої судової експертизи. Окреслено основні особливості їх дослідження. Описано основні маркери, які дозволяють ідентифікувати об'єкт дослідження до культурних цінностей. При визначенні приналежності озброєння чи боєприпасів до того чи іншого часу наголошується на необхідності опиратися на певні ознаки, які були характерні в той чи інший період історичного розвитку. Виділено деякі види матеріалознавчих досліджень, які додатково можуть використовуватися під час проведення заявленого в науковій праці виду судової експертизи. Надано рекомендації стосовно основних даних об'єкта дослідження, які варто зафіксувати при проведенні огляду об'єкта та здійсненні його опису. Визначено основні типові запитання, якіможуть вирішувати експерти в рамках проведення комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої судової експертизи. Зроблено висновки про важливість розробки методики дослідження озброєння та боєприпасів під час проведення комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої судової експертизи.*

**Ключові слова:** вибухотехнічна експертиза, мистецтвознавча експертиза, експертне дослідження, озброєння, боєприпаси, культурні цінності.

**Постановка проблеми.** Впродовж тривалого часу Російська Федерація веде гібридну війну проти України на міжнародній арені. Основною метою агресора є послаблення підтримки нашої держави через вплив на думку громадян країн, які підтримують українців в збройному протистоянні. Для цього противник використовує різні методи

пропаганди. Все частіше інформаційний вплив здійснюється через м'яку дію, зокрема засобами, здатними впливати на широку аудиторію, – наукою та мистецтвом. Перманентна інформаційна війна вимагає від України постійної протидії. Донесення достовірної інформації до міжнародної спільноти про злочини РФ є запорукою при-

тягнення до відповідальності винних у злочинах, вчинених під час збройної агресії на території нашої держави. Одним з проявів такої культурної дипломатії є виставки предметів озброєння, воєнної техніки і боєприпасів застосованих агресором в ході ведення бойових дій на території України чи мистецькі інсталяції з використанням вище зазначених об'єктів чи їх частин [1; 2].

В різний період історії України пам'ятками, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства ставали не лише твори мистецтва, але й об'єкти, пов'язані із трагічними подіями. Переважна більшість таких пам'яток фіксують злочини, вчинені Росією проти України – камери тюрми на Лонцького, заховані у 1932–33 роках колоски, Биківнянські Могили й не відносяться до творів мистецтва в класичному розумінні. Як один з прикладів мистецької інтерпретації та поширення інформації про такі злочини є мистецькі проекти, пов'язані із Голодомором [3]. На жаль, починаючи із 2014 року в новітній історії знову з'являються пам'ятки, які фіксують злочини Російської Федерації проти України. З 2022 року інтенсивність бойових дій, що можуть спричинити їх появу є безперервною.

Українське мистецтво завжди в авангарді соціально-політичного життя суспільства. Саме тому, предмети озброєння чи боєприпасів, їх конструктивні елементи або їх залишки, у випадку приведення їх у непридатний для ведення бойових дій чи детонації стан, можуть виступати в якості музейної експозиції, частин мистецької інсталяції або набувати інших форм мистецтва. Вогнепальна зброя і боєприпаси чи їх частини, як об'єкти комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої експертизи мають низку особливостей, на які варто звертати увагу під час її проведення. Для надання об'єктивного висновку експертам необхідно здійснити перевірку на наявність конструктивних елементів, що дозволяють використання зброї за призначенням чи наявності бойового заряду, використовувати сукупність критеріїв та типових класифікаційних ознак для віднесення об'єктів експертизи до культурних цінностей. Станом на час написання даної статті в Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України відсутня методика, яка є рекомендованою при проведенні комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої судової експертизи пам'яток озброєння чи боєприпасів що й визначає актуальність даної публікації [4].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Над дослідженням широкого спектру проблем судово-експертної діяльності та розробкою методик проведення судових вибухотехнічної та мистецтвознавчої експертиз працює низка зарубіжних та вітчизняних вчених та судових експертів, зокрема П. Персон, К. Юхансон, Л. Веннен, Е. Бюрло, А. Лекорше, Б. Гельтфан, Г. Прохоров-Лукін, В. Сомов, В. Пашенко, Д. Радкевич, В. Індутний, О. Школьна, А. Долуда, О. Пукліч, Н. Ковтюх, К. Новікова, І. Міщенко, І. Солодовніков та ін. Втім, особливості проведення комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої експертизи пам'яток озброєння і боєприпасів ґрунтовно в науковій історіографії не висвітлювалося.

Основними завданнями даної роботи є виділення етапів проведення комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої експертизи, визначення основних рекомендацій щодо дотримання правил безпеки під час роботи з об'єктами дослідження, надання рекомендацій стосовно проведення опису об'єкта дослідження, визначення основних критеріїв, за якими вогнепальну зброю чи боєприпаси, або їх конструктивні елементи можна віднести до об'єктів, що мають історичну або наукову цінність або є арт-об'єктами.

**Постановка завдання.** Метою статті є виділення основних етапів дослідження предметів озброєння та боєприпасів чи їх частин які є деактивованими або непридатними до ведення бойових дій і відносяться до предметів, що є культурними цінностями, є музеєфікованими та (або) відносяться до категорії арт-об'єктів під час проведення комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої судової експертизи.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз кількості звернень та призначених для проведення в Науково-дослідному центрі судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності комплексних експертиз та досліджень, за експертними спеціальностями: 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційної обстановки пострілу», 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху», 15.1. «Мистецтвознавчі дослідження» показав, що за останні роки, їх загальна кількість збільшилася в декілька разів, що свідчить про значний попит на них. Це, в свою чергу, вважаємо свідченням суспільного запиту на донесення інформації про події російсько-української війни через засоби культурної дипломатії. Об'єктами експертизи можуть виступати озброєння і боєприпаси чи їх частини, що були знищені, пошкоджені чи іншим

способом приведені у непридатний до ведення бойових дій стан і які набули значення пам'яток історії чи використані при створенні мистецького твору. Використання в якості предметів експозиції чи вивіз за межі України таких об'єктів вимагає оформлення визначеного переліку документів, серед яких – висновок комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої експертизи.

Метою проведення комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої судової експертизи є встановлення наявності або відсутності реальної небезпеки для життя і здоров'я людей і підтвердження, або спростування приналежності об'єктів дослідження до об'єктів, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення чи приналежності до творів сучасного мистецтва.

Перед початком роботи з музеєфікації вищезазначених об'єктів для забезпечення безпеки на всіх етапах роботи з ними необхідні спеціальні знання експерта вибухотехніка для визначення чи є безпечними залишки використаного вибухового пристрою. На цьому етапі обов'язково повинні бути вжиті додаткові заходи безпеки, що в подальшому дозволять використовувати в роботі боєприпас (чи його складові частини) в якості експозиції без ризику вибуху. Це важливо, адже конструктивні елементи та фрагменти можуть мати небезпечні залишки заряду вибухової речовини, елементів засобу ініціювання тощо.

Згідно Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень затвердженої Наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.98 (далі – Інструкція), комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. Також регламентовано порядок організації проведення комплексної експертизи та оформлення висновку за результатами проведення експертизи [5].

Вибухотехнічна експертиза – вид судової експертизи, яка призначається при розслідуванні подій, під час яких використовувалися вибухові

пристрої. Головною задачею, яка вирішується при проведенні таких експертиз, є визначення виду вибухового пристрою (його вигляд, конструкція, призначення, принцип приведення в дію, спосіб виготовлення, а також дослідження різноманітних слідів які утворюються на місці вибуху, тощо).

Мистецтвознавча експертиза – вид судової експертизи, під час якої здійснюється атрибуція і визначення культурної та історичної цінності рухомих предметів антикваріату або предметів мистецтва, а також установлення належності інформації, яка міститься на матеріалізованих носіях, до порнографії або такої, що пропагує культ жорстокості та насильства [7].

Об'єктом дослідження комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої судової експертизи можуть бути твори мистецтва та арт-об'єкти, створені на основі декативованої зброї та боєприпасів чи їх конструктивних елементів або пошкоджених фрагментів, музеєфіковані пам'ятки зброї та боєприпасів.

Доречно сказати, що доволі часто об'єктами (чи їх складовими) саме цих комплексних досліджень є об'єкти, які на початковому етапі є залишками вибухових пристроїв (далі – ВП) та боєприпасів після вибуху (осколки, деталі корпусу, складові частини тощо) або ВП які не вибухнули (не спрацювали з технічних причин та були вилучені правоохоронними органами після переведення їх у безпечний стан спеціалістами відповідних служб), а також предмети, що імітують вибухові речовини та вибухові пристрої. Досить часто під висловом «бойові припаси» в сучасному значенні розуміють патрони до зброї, артилерійські снаряди, бомби, бойові частини, міни, гранати, а також інші вироби й снаряди, що споряджені вибуховою речовиною і призначені для ураження живої цілі або руйнування різноманітних об'єктів [6].

При проведенні комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої судової експертизи спершу проводиться вибухотехнічна частина дослідження, після якої проводиться мистецтвознавча частина дослідження. Такий порядок обумовлений необхідністю визначення безпеки роботи із об'єктом дослідження.

Вибухотехнічна експертиза є досить специфічним видом судової експертизи, що пов'язано з особливостями об'єктів дослідження. Головним завданням, яке вирішується при проведенні даної експертизи, є визначення виду вибухового пристрою чи боєприпасу (його вигляд, конструкція, призначення, принцип приведення в дію, спосіб

виготовлення тощо). Враховуючи специфіку та небезпеку поводження з об'єктами дослідження, можемо виділити наступні етапи роботи експерта.

Перший етап – проведення оцінки ризику та безпеки під час роботи з наданим об'єктом:

- миттєва оцінка стану зразка, а саме виявлення наявності ознак нестабільності, пошкоджень, витоків, вогненебезпечних компонентів;
- визначення режиму безпечного поводження (із залученням підрозділів розмінування/піротехніків, якщо потрібно);
- застосування відповідних засобів індивідуального захисту та зонування робочої території.

Другий етап – проведення візуально-первинної й фотографічної фіксації:

- детальна фотографія/макрофотозйомка зовнішнього стану, маркування, клейм, пошкоджень;
- опис зовнішніх ознак (тип обойми/корпусу, механізми підризу, сліди корозії тощо) без демонтажу, якщо зразок потенційно вибухонебезпечний.

Третій етап – виконання інструментальних методів дослідження (неруйнівних та руйнівних за умови надання дозволу та необхідності):

- рентгенографія/томографія, оптична/мікроскопічна зйомка, поверхневий аналіз – для визначення внутрішньої будови, розташування ініціюючих елементів, фрагментів;
- за рішенням експертів і після забезпечення повної безпеки – контрольований розбір/демонтаж для експертизи внутрішніх компонентів об'єкта дослідження.

Четвертий етап – проводиться ідентифікація та класифікація наданого об'єкта:

- визначення типу боєприпасу, механізму підризу, наявних компонентів;
- встановлення можливих походження/маркування, відповідність військовим чи цивільним стандартам (за наявності даних).

П'ятий етап – за результатом аналізу отриманих даних здійснюється інтерпретація отриманих результатів.

Основними завданнями експертизи вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху є:

- визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою;
- визначення (опис) конструкції пристрою та способу його виготовлення;
- встановлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання, тощо);

– встановлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

До якого виду пристроїв він належить (які особливості його конструкції, країна-виробник, тощо)? Чи є предмети, надані на дослідження частинами вибухового пристрою? Якщо так, то до якого виду пристроїв вони належать? Яким способом, саморобним чи промисловим, виготовлено вибуховий пристрій? Якщо підірвано боєприпаси, до якого виду вони належать (гранати, міни, снаряди, тощо)? Чи здатний даний пристрій викликати вибух? Якщо не здатний, то з яких причин?

Завданням судової мистецтвознавчої експертизи є здійснення атрибуції твору, періоду його створення, визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану збереження твору, приналежності об'єктів озброєння чи боєприпасів до культурних цінностей, які набули художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, колекцій музеєфікованих об'єктів чи складових творів мистецтва або арт-об'єктів. Враховуючи специфіку об'єктів дослідження, можемо виділити наступні етапи роботи експерта.

Перший етап – візуальний огляд об'єкта з метою вивчення його стану, цілісності й непошкодженості внаслідок транспортування, проведення фотофіксації з різних ракурсів.

Другий етап – всебічне й повне вивчення властивостей та ознак досліджуваного об'єкта, здійснення атрибуції із вказанням автора твору, назви, часу створення. Завдання експерта на цьому етапі – здійснення загального опису, метричних замірів, описання форми твору, його рельєфу за наявності, визначення матеріалів які були використані для створення об'єкта дослідження, визначення техніки виготовлення, у випадку наявності додаткового оздоблення зазначається його різновид, описання орнаменту, розпису, визначення стилістичних особливостей. Зазначається ідея твору, мета його створення, особливості композиції, стилістичні особливості. У разі наявності зазначаються авторські підписи, написи, знаки тощо [7, с. 10–12].

Третій етап – визначення стану збереження, наявності чи відсутності реставраційних втручань та їх опис (за наявності).

Четвертий етап – за результатом аналізу отриманих даних здійснюється оцінка результатів експертного дослідження.

П'ятий етап – оформлення результатів експертного дослідження.

Типові питання, які може вирішувати експерт при проведенні мистецтвознавчої частини дослідження: Чи належить наданий на дослідження предмет до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне, наукове значення? Чи є наданий на дослідження предмет твором мистецтва/ арт-об'єктом?

За необхідності виявлення інших значимих характеристик об'єкта дослідження експерти можуть застосовувати інші види досліджень, а саме: матеріалознавчий, металографічний та хімічний, тощо.

Твір мистецтва – специфічно організована автором-художником форма, яка є певною знаковою системою, складовими якої можуть бути слова, знаки, зображення, представляючи об'єкт мають відрізнятися від нього, замішувати його, мати ознаки «видимості», «квазіпредметності» тощо. Особливістю знакових систем мистецтва є те, що вони недосконалі щодо придатності бути засобом передачі абстрагованого від конкретного буття речі, змісту [8].

Згідно Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», культурні цінності – це об'єкти матеріальної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, в числі яких можуть виступати предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва; різноманітні види зброї, що мають художню, історичну, етнографічну та наукову цінність; колекції культурних цінностей, що являють собою однорідні або підібрані за певними ознаками різnorodні предмети, які незалежно від культурної цінності кожного з них, зібрані разом становлять художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність [9].

В. Індутний зазначає, що соціокультурна функція пам'ятки – спеціальний критерій, який вказує на особливості способу функціонування пам'ятки в суспільстві або загальну мету її створення. На думку вченого цей критерій дозволяє максимально збільшити індекс соціокультурного значення тих пам'яток, які є символічними ідеалами, необхідними для загального виховання особистості в лоні суспільства [10, с. 54]. Вважаємо, що у випадку

пам'яток озброєння і боєприпасів, які утворилися внаслідок російсько-української війни, саме їх соціокультурна функція виходить на перший план побутування предмета. За рівнем задоволення гуманітарних потреб суспільства такі пам'ятки, чи арт-об'єкти є символами вбивств і руйнувань, спричинених військовою агресією Російської Федерації проти України й мають високий індекс загальнонавчовної цінності.

Виділяємо кілька груп пам'яток озброєння і боєприпасів, які можуть бути об'єктом комплексної вибухотехнічної і мистецтвознавчої судової експертизи. До першої групи віднесемо предмети вогнепальної зброї і боєприпасів чи їх частини XIII–XIX ст. До другої групи віднесемо предмети озброєння і боєприпасів чи їх частини XX ст. До третьої групи віднесемо предмети озброєння і боєприпасів XXI ст.

Також доцільним вважаємо ранжування за такими ознаками:

- пам'ятки озброєння і боєприпасів в незміненному стані. До них відносимо предмети вогнепальної зброї і боєприпасів X–XVIII ст. (нижня хронологічна межа обумовлена початком використання порохової суміші під час виготовлення боєприпасів, верхня хронологічна межа обумовлена фактичним завершенням етапу активного використання чорного пороху);

- пам'ятки озброєння і боєприпасів в деактивованому стані. До них відносимо масо-габаритні макети озброєння і боєприпасів, музеєфіковані пам'ятки тощо;

- пошкоджені предмети озброєння і боєприпасів чи їх конструктивні елементи;

- предмети озброєння і боєприпаси, імплементовані у твори мистецтва (є частинами композиційного ансамблю творів мистецтва (мистецьких інсталяцій чи ін.).

**Висновки.** У статті розглянуто основні особливості проведення комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої експертизи предметів озброєння і боєприпасів. Виділено основні етапи проведення досліджень експертами. Рекомендовано типовий формуляр для опису об'єкта дослідження. Виділено основні групи пам'яток зброї та боєприпасів, які можуть ставати об'єктом зазначеного виду експертизи. Автори наголошують на необхідності пам'ятати, що огляд і дослідження таких об'єктів у всіх випадках необхідно виконувати з дотриманням правил безпеки та запобіжних заходів.

Вважаємо, що впродовж наступних років кількість запитів на проведення комплексних вибухо-

